

Citát dne:

Smutné je, že hlupáci jsou tak sebejistí,
a lidé moudří tak plní pochyb.
/Bertrand Russel/

PŘEVZATO :

S P O R T /časopis pro kulturní a společenskou
informaci, ročník 1, číslo 3/

TERÉNS, NA KTERÝ NIKDY NEVSTOUPÍM
/rozhovor s Václavem Havlem/

V poslední době značně zesílily tendence prezentovat tě
jako politika nebo tě do téhle role manipulovat. Ty to však
neustále odmítáš. Proč?

I když mám pocit, že budu říkat něco, co jsem řekl už mnoho-
krát, odpovím asi tak: čtyřicet let je tedy likvidována
politika jakožto určitá disciplína lidské činnosti. Lidé
si pod tím pojmem vybaví pouze Jakešovy či Štěpánovy dlouhé
projevy v televizi, jakousi nudnou nekonečnou frázi, a
říkají si - tahle politika je ale svinstvo! Nicméně nudní
správci této gubernie nejsou žádnými politiky, ti se politi-
ku pouze snaží už čtyřicet let vyhubit. Ale my všichni po
těch letech zjišťujeme, že ona prostě vyhubit nelze. Vyženeš
ji dveřmi a ona se vrátí oknem. Je sice zrušená jako konkré-
tní oblasť lidské činnosti, ale rozlila se na to konto do
obecného společenského okolí, takže najednou zjišťujáš,
že politikum je i rockový koncert, máš nebo vyjdeš z domu.
Všechno je teď naplň politické, kryptopolitické, všechno
dostává politický přídech. A když nějaký spisovatel
život píše to, co si myslí a říká pravdu, t

bez ohledu na to, jestli se to vládě líbí nebo nelíbí - a ono se jí to většinou nelíbí -, no tak se samozřejmě za této situace stává politickým fenoménem par excellence.

Já jsem nikdy nechtěl a ani dnes nechci být politikem, to jest mužem, jehož hlavní profesí je dělat politiku, bojovat o hlasy voličů, zastávat zájmy nějaké strany proti jiné a straně atp. Můj zájem o politiku kotví jinde: jsem prostě občan, zvědavý občan. To ostatně patří k mé profesi spisovatele, být zvědavý. Nikdy jsem neměl politické ambice, ale zároveň rozumím tomu, proč ~~jsm~~^{jsm} v naší nenormální a nepřirozené situaci chápán jako politický fenomén čili svého druhu podivný politik.

Do jisté míry jsem si to spískal sám. Já přece věděl, že to mé psaní, svobodné psaní, může mít dříve nebo později takové důsledky. Takže se tak úplně nemůžu vymlouvat na jiné, že mě do něčeho manipulují, že mě obtěžkávají rolí, kterou jsem si nevybral. To by bylo trochu levné. Fakt je prostě ten, že jsem se ocitl ve velmi zvláštní pozici, kdy jsem a nejsem politik, který chce i nechce dělat politiku a všichni ho jako politika berou i neberou. To je dost komplikované postavení a já s ním všelijak zápasím a nalezám z něj prozatím a pro tuto chvíli dvě použitelná východiska. Jedno z nich je, že jsem rozhodnut hrát svou roli dál, protože na téhle cestě už první krok zavazuje člověka k dalšímu a ten zase k dalšímu a nelze najednou říct: ode dneška podávám demisi. Tím spíš, že mě nikdo "do funkce" nezvolil, a jsem z ní tedy do jisté míry neodvolatelný. Nicméně sám pro sebe jsem si dal takovou devizu, že se těmto společenským a politickým věcem budu věnovat přesně do okamžiku, dokud je budu moci dělat jako amatér. Rád budu zprostředkovávat různé kulaté stoly a společenský dialog, eventuálně sehraji svou roli ve společenských konfrontacích, které nás čekají, i když bych raději, aby nás nečekaly. Ale budu tuto roli hrát - metaforicky řečeno - pouze ve volném čase. Mým základním povoláním je psát divadelní hry, eventuálně pracovat někde jako dramaturg - a toho bych se rád držel. V okamžiku, kdy bych měl převzít nějakou profesionální funkci, tak bych tuto roli v její dnešní podobě přestal hrát. Kdysi jsem to charakterizoval

tak, že by mě docela bavilo být kingmakerem, ale nebevilo by mě být kingem. Tím chci říct, že jako občan nechci rezignovat na své občanství, ale nechci být profesionálním politikem. Adam Michnik teď nedávno, když jsem byl zavřený, napsal o sobě a o mně v nějakém článku toto: "My nejsme ti, kteří si vybrali politiku; politika si vybrala nás. A to, co děláme, děláme proto, abychom prosadili takové poměry, v nichž se nebudeme muset politice věnovat." Sám ze sebe můžu říct, že se jí chci věnovat do té doby, než se tady obrodí profesionální politika a já se budu moct vrátit do divadla. Na zábradlí třeba jako pomocný dramaturg u Karla Steigewalda.

Michnik se už dnes politice věnuje profesionálně. Ostatně tou souvisí s tím, co jsi sám řekl: jak na jeden krok navazuje další krok. Kde je hranice, za kterou kingmaker řekne - "odcházím, protože se stávám kingem?" A jde to vůbec? Mluvil jsi o tom, že v tomhle státě je prakticky všechno politikum. To je pravda, nicméně se zdá, že doba, kdy byl politický každý koncert v tajně pronajatém sále, pomalu končí. Začíná se rodit skutečně politická opozice a ta, váhou svého jména, osobnosti, postavení a tak dále, jsi do ní zcela logicky vřehován. Samozřejmě, jsi nadále neodvolatelný, ale přicházíme do doby, kdy najednou budeš - ať chceš či nechceš - posuzován jako politik se vším, co k tomu patří - s kritikou, a teky... Uvědomuješ si tenhle pozvolný přechod?

To jsou vlastně otázky dvě, takže odpovím postupně. Pokud jde o toho Adama. Žijeme přirozeně v trochu jiných poměrech a naše případy nejsou úplně srovnatelné, nicméně si všimni jedné věci: Adam Michnik je poslancem. Poslanci jsou amatéři. A já myslím, že se na téhle hranici poslance nezastavil náhodou. Když byl za mnou na Hrádečku, tak jsem se ho ptal: Ty bys byl ochotný být ministr? A on řekl: Nikdy. Protože já nejsem politik. - Nevím, jestli mu nějaké křeslo vůbec nabízeli, asi spíš ne, ale kdyby mu ho nabídli, nevzal by ho. Důsledně si drží svou pozici politika-amatéra, to jest pouhého poslance sejmu - byť velmi důležitého a významného. A to je občanská funkce, nikoli profesionální politika.

Teď druhá část. Mluvil jsi o tom, že se u nás začíná přece jen politika jistým svérázným způsobem rodit, prorážet, že už jakoby trochu existuje. Že jsme vykročili za rámec toho, na co jsme byli zvyklí říkát v 70. letech. Ano, máš pravdu, jenomže bych tě opravil v jedné věci. Já si myslím, že žijeme - a souvisí to s mnoha dalšími věcmi - ve zvláštním mezidobí. Minula doba, kdy pouhý mravní postoj, pouhé držení pravdy navzdory zlému světu je tím jediným, co nějak substituuje, nahrazuje skutečnou politiku. Skončil ten krásně uzavřený a svým způsobem bezproblémový svět našeho paralelního bytí v našich paralelních strukturách, kde nás sice honili, zavírali, dělali domovní prohlídky, ale v podstatě byl ten život svým způsobem jednoduchý, protože jsme znali hranice svého světa a existovali v něm tak, jak jsme byli nevyklí. Ta situace pominula, ale nenastala ještě situace skutečné otevřenosti, jaká je například v Polsku, kde už politika jako politika začíná skutečně fungovat. Je to takové zvláštní mezidobí, které charakterizují nekonečné zmatky, spory, nejistoty, ambice, iluze... Mnoho lidí si kupříkladu myslí, že jsme já, než jsme. Jsou okouzlení faktem, že když vyhlásíme manifestaci, tak tam přijde pět tisíc lidí a z toho vyvozují závěry neadekvátní současné ~~politické~~ společenské situaci. Můj hlavní dojem je chaos: něco skončilo a další etapa ještě nenastala. A stejně jako je chaotická a provizorní tato doba, tak stejně zmatečné a nevyjasněné je i moje postavení v ní. Cítím, že mi osud přisoudil jakousi roli, kterou jsem si nevymyslel. Proč ji přisoudil zrovna mně a ne jinému, nevím, prostě mně to potkalo. A vzpomínám si, že při mém posledním rozhovoru s profesorem Patočkou, bylo to na Ruzině, v nějaké čekárně na výsledky, jeden z nás řekl, že skutečnou zkouškou pro člověka není to, jak plní roli, kterou si sám naplánoval, ale jak plní roli, kterou mu přiřkl osud.

Co se týče složité a zneklidňující situace, do které vstupujeme, plné kritiky a steků, mám jednu obrovskou výhodu. Tím myslím svou výchozí pozici intelektuála, nepřetržitě pochybující, problematizující a riskující nescuhlas. Já prostě musím zůstat sám sebou, v tom je ten klíč. Já musím riskovat, že řeknu něco nepopulárního, co se nebude

nikomu líbit, co ohrozí moji pozici preporečníka, jak mě nezval ten... Jakeš. Ale pro mě je to dost jednoduché, protože já o roli preporečníka nestojím. Nejsem politik, který bojuje, hlesy a musí se všem zalíbit. Tímhle nejsem vázán. Pro mě je rozhodující, abych žil v souladu se svým svědomím, a řkne-li mi někdo, že jsem udělal chybu, ačkoliv já ji za chybu nepovažuji, tak prostě řeknu: sorry, lišíme se v názorech. Ale když uznám, že to chyba je, není pro mě žádný problém říct: udělal jsem chybu. Což ti udělá nějaký politik, protože k image politika patří, že nechybuje. V tom je má situace výhodnější, protože já opravdu nemusím bojovat o přízeň veřejnosti. Já ji mám víc, než kolik je mi ilé, než kolik potřebuju. A tudíž se cítím v tom, co dělám, svobodněji.

Na rozdíl od Polska tedy za dvacet let normalizace vyrostlo střechně málo obecně známých a vážených osobností. Ty dnes slávou a respektabilitou řádově převyšuješ všechno, co může dosud slabá politická opozice v tomto smyslu nabídnout. Nebezpečí jev tom, že budeš sám sebe dál pojímat jako soukromníka, ale ve skutečnosti budou mít tvá soukromá vyjádření obrovský politický dopad. Ty potom samozřejmě můžeš říct: no, udělal jsem chybu - nebo: neudělal jsem chybu, ale realita jejich vlivu a působení zůstává. Mám dojem, že tato situace vyžaduje novou kvalitu odpovědnosti.

Co na to mám říct? Jedině snad toto: Má odpovědnost není nekonečná. J nejsem například odpovědný za stav této společnosti. Pevliže tato společnost ke své politické sebeartikulaci potřebuje jedno známé jméno, tak to není jen má chyba. To je chyba té společnosti. Společnost, která je schopna svou totální frustraci a totální nespokojenost se situací artikulovat větou "Ať žije Havel!", je společnost bez politické kultury. Já sice jsem pro politiku, která sází na osobnosti víc než na strany, ovšem má to své hranice. Nemůžeme sázet na symboly a doufat, že nás tyto symboly zachrání. A to je zřejmě jedna z těch nepopulárních věcí, které budu muset čím dál častěji říkat. Protože to je neštěstí této společnosti, ne neštěstí moje. Dokud v krajích,

ve fabrikách nevyrostou desítky různých, včetně lokálních vůdců, s žádným smysluplným přechodem od totality k demokracii nemůžeme počítat. Dneska už například máme dva populární mladé politiky, které ještě před dvěma lety nikdo neznal - Standa Devátého a Sašu Vondru. Ale takových musí být třicet, pracovitých lidí s čerstvým pohledem na věc. Ta zřícenina ninka Havel to nemůže táhnout natrvalo. Pakliže k tomu budu odsouzen, tak je to chyba této společnosti.

Máš samozřejmě pravdu, ale mně šlo trochu o něco jiného. O riskantní prolnutí osobního s politickým, o pozici soukromníka s odpovědností politika. Vezměme si třeba tvé prohlášení k srpnovému výročí. To už je trochu jiná role než v roce 1979 nebo 1981.

Ano, možná čas dozrál k tomu, abychom mluvili konkrétně o mém svolání k srpnu, protože na něm lze leccos demonstrovat. Nejprve bych tedy zmínil fakta, která kolem toho textu byla, a pak bych se oklikou vrátil k tomu, na co míříš.

Prostě, před 21. srpnem jsem dostal strašnou spoustu dopisů a návrhů, které na mě různě náléhaly, ať se osobně k výročí vyjádřím. Z velké většiny těch hlasů jsem cítil, že touží po určitém verovném hlasu, zklidňujícím hlasu, po hlasu, který by předem a jasně řekl, že bude-li nějaký masakr, nebyli jsme to my, kdo ho vyvolal. To jsem slyšel z mnoha stran. Samozřejmě, takových red, dopisů či přání je na tisíce, ty si to přebereš, všichni mluví rozumně, ale nakonec, v poslední instanci, v noci, když to máš napsat nebo nenapsat, tak ti nezbyde než vykašlat se na všechny rady a jednat podle svého instinktu, podle svého politického instinktu, který nemusí být neomylný. A můj politický instinkt mi v tu chvíli řekl, že nemám právo říkat lidem, aby šli manifestovat a stejně tak nemám právo říkat lidem, aby zůstali doma, jako jim to řeklo několik mých spisovatelských kolegů. Já necítím právo říkat lidem, co mají dělat. Myslím, že tak jako je nереálná představa, že MOS sežve statisíce lidí na Václavské náměstí, stejně nереálná a utopická je myšlenka, že lidé na požádání zůstanou doma. Jakési množství lidí je rozhodnuto tam přijít a přijdou tam bez ohledu na to, co jim radí Veculík, Battěk nebo Havel. Takže sčkoliv

jsem necítil právo komukoliv řídit, co má dělat, zdálo se mi, že je třeba, aby z našich kruhů zazněl zdrženlivý hlas, upozorňující na nebezpečí. A navíc jsem v tom cítil příležitost říci, že nežijeme od výročí k výročí, jako komunisti os sjezdu ke sjezdu. Že taková manifestace, i když vůbec nepodceňuju její důležitost coby politického fenoménu, nezakládá ještě politickou kulturu. Ta je spíš ve vytrvalé práci. Třeba ti studenti. Dokážou se vzepnout k takové statečnosti, že tam jdou, riskují zadržení, zbití nebo dokonce, že po nich budou střílet. To je obdivuhodné, ale zároveň... Takových dnů ještě bude, takových dnů, kdy lze statečnost demonstrovat pro tu menšinu z menšiny, která je ochotná k účasti. Ale trvalost politické kultury to nezakládá. Titiž studenti mají potom fakultní schůzi, kde nikdo ani necekne. Ani jeden se nenajde, kdo by řekl: dva naše kolegy vyhazují, protože podepsali Několik vět. Tak já vám to tedy přečtu a posuďte sami, zda je to na vyhazov. Takhle každodenní politická práce, mívá nápadná, protože se týká jenom lokálního prostředí, ale důležitá a perspektivní, ta jakoby vymizela. Ale lidí je třeba vést směrem k trvalému setrvání na terénu občanství, ke kultivaci jejich občanství. A nedopustit, aby se občanství zástupně uskutečňovalo tím, že třikrát za rok někde přijdu nechat se postříkat a zmlátit obuškem. Každopádně by neměla vzniknout iluze, že tím je moje občanská povinnost jaksi završená. Ona tím není završená, ona tím teprve začíná. Ale zpět ke konkrétní věci.

Měl jsem za to, že není ani tak důležité, co konkrétně nezávislé iniciativy k výročí řeknou, jako spíše to, aby text demokraticky vzešel z konsensu všech. A aby text taky všichni podepsali: od Dobrody, přes HOS, Nezávislé mírové sdružení a Chertu, až třeba po Společnost za veselější současnost. Byl jsem pro krátké, akční stanovisko, ve kterém by se tato seskupení neměla deklarovat jako nějaký inspirátor nebo organizátor eventuální manifestace, ale spíš jen upozornit, že mnoho lidí si chce ten den připomenout, což je samozřejmě jejich právo a nikdo jim ho nemůže upírat. Zhruba takový text. Jestli tam bude přímo doporučena korzo nebo nebude a jestli se smí chodit po vozovce, to mi bylo celkem jedno. Hlavně jsem považoval za důležitou tu demokra-

tickou dohodu. K té nedošlo. Přitom najít kompromis nebyl podle mě žádný problém. Byl jsem znechucený z toho, že ho nenašli a vím asi, proč ho nenašli a či to byla vina, ale to tady nebudeme rozpatlávat. První vyšlo stanovisko HOS a Demokratické iniciativy, stanovisko Charty a těch ostatních na sebe nechávalo čekat, a v té chvíli to nevydrželi někteří kolegové spisovatelé a vydali své vlastní prohlášení, aby lidé nikam nechodili. Trochu naivní a dost utopické. Vznikl jakýsi mnohohlas, kde jedni říkali - půjdem tam, a druzí říkali - půjdem tam, ale tak trochu mññ, a další říkali - nepůjdeme nikam. Mě najednou napadlo: když nejsou schopni se domluvit ani na tak triviální věci, jak by byli schopni sedět někde u kulatého stolu a vůbec dělat nějakou pořádnou politiku? A v této zmatené situaci, kdy navíc moc stupňovala obrátky kampaně, jsem nakonec vystoupil.

Takže kdyby vzniklo společné prohlášení všech nezávislých aktivit, ty bys vlastním dopisem nereagoval?

Ty ode mne zřejmě chceš slyšet, do jaké míry mám nebo nemám právo vydávat sám za sebe nějaké prohlášení, když už se k věci vyjádřila nezávislá seskupení. To je zase věc politického instinktu. Instinktu a svědomí. Za dlouhá léta jsem učinil jednu zkušenost. Zachováš-li se podle svého svědomí, zachováš-li se slušně, nemůžeš politicky nic zkazit. Třeba nic nezlepšíš, ale nemůžeš nic zkežít. Jakmile začneš kalkulovat, tak můžeš věci buď hodně pomoci, ale je velké riziko, že jí velmi ublížíš. Můžu říct, že jsem byl vždycky k iniciativám loajální, spoustu jejích dokumentů jsem napsal, a spoustu jsem jich podporoval, i ty, s kterými jsem nesouhlasil. Nicméně v krajním případě si svou svobodu nedám vzít. Necítím své signatářství Charty nebo HOS jako příslušnost k disciplinované organizaci a vždycky si vyhrazuju právo říct své. A třeba něco úplně jiného než ony iniciativy. Což se ovšem v tomto případě nestalo. Tady jsem jenom zdůraznil varování. Řekl jsem vlastně, že jsou chvíle v životě národů, kdy je třeba nasadit vše. Poláci a Maďaři zaplatili za svou dnešní demokracii krví. My jsme zatím nezaplatili ničím. Kéž bychom nemuseli! Ale není vyloučeno,

že budeme muset, já nevylučuju, že takový okamžik může nastat. Tvrdil jsem pouze, že ten okamžik ještě nenastal. To je iluze některých přátel disidentů, kteří jsou omámeni tím, že jim lidé chodí na manifestace, ačkoli je to jen nepatrná hrstka společnosti. Kterí jsou tím omámeni a mají pocit, že se teď všechno rozhodne a teď padne vláda, když právě takhle manifestace dopadne tak nebo onak. Takových teorií jsem už slyšel: loňský 28. říjen, Den lidských práv, Falach... Každý den byl vydáván za uzlový - ale prd! Politika je kontinuální, každodenní záležitost, která má svůj život, svůj pohyb, a to se nerozhodne ten či onen den.

Pak mi taky bylo protivný, když po publikaci stanoviska spisovatelů a mého vydala DI a HOS narychlo další apel, v němž jakoby lidem říkali: neposlouchejte tyhle falešné rádce, to jsou vlastně zbabělci, kteří věří fámám. Jako by měli strach, že na to plánované korzo nikdo nepřijde, když od toho Havel odrazuje. Přišlo mi to směšné, popravdě řečeno. A vyvrcholilo to po 21. srpnu, když tyhle dvě iniciativy vydaly text, ve kterém si pochvalují, jak to všechno dobře dopadlo, že lidé byli jenom zavření a ne zastřelení a jak to oni vlastně všechno předvíдали. To už byla úplná pomatenost. ryšná pomatenost. Moc změnila svou taktiku maximálně dva tři dny před výročím. Možná dostali nějaký telefon z Moskvy - několik zpráv, co mám, tomu nasvědčuje - ať se mírní, ať si dají bacha, jinak že to Kreml bude muset odsoudit. Takže to nakonec dopadlo tak zvané dobře. A teď se ty iniciativy samy pochvalí za to, jak byly perfektně předvídané, jak to dobře všechno věděly... Ale proč o tom mluvím. Chci tím demonstrovat myšlenku, kterou jsem řekl před chvílí, že žijeme v mezidobí, kdy ti klesičtí disidenti se najednou octli v nové situaci: mají co mluvit do celospolečenských věcí, jsou mocí bráni jako společenská síla, dokonce víc, než je přiměřené. Moc se jich děsí opravdu šíleně. A v této situaci najednou jeden dělá to, druhý ono, celé je to trochu pomatené. A ještě jsem si vzpomněl na jednu myšlenku: na naší rodící se politické opozici mi ještě vedí určitá kampaňovitost. Vyzvali jsme ke korzu, korzo se povedlo, napíšem dokument, jak je to bezvadný, že nikoho nezabíli a v kalendáři nalistujem další datum. HOS existuje už rok a z

ten rok nenapsal ani návrh nové ústavy. Za čtvrt roku začne všennárodní diskuze o ústavě. A kdyby měl HOS napsanou krásnou, demokratickou ústavu - ne nějaké téze o ústavě, ale dunící, neprůstřelnou ústavu - a kdyby ji ve stotisících rozmnožil a vhodil do celonárodní diskuze, tak to je podle mého mínění přesně to, co má dělat. Ale hnutí se místo toho vyčerpává tím, že žije od jedenadvacátého k osmadvacátému, od osmadvacátého k šestnáctému - - nejednou se chytilo těch manifestací, které si ani samo nevymyslelo. Manifestace vznikly víceméně jako spontánní projev občanské nespokojenosti, zvláště mladých lidí; svým způsobem jako akt zoufalství: oni nevědí, co jiného a lepšího udělat, než tam přijít a nasedit svou kůži. Ale to všechno by šlo vyřešit, kdyby se disidenti byli schopní nějakým způsobem domluvit. V téhle věci jsem však trochu skeptik a dost se děsím těch kulatých stolů, ať už jsou plánované tak nebo tak. Protože vidím, co je tam nejroznějších rivalit, osobních ambicí, všeličejkých otiřadostí, iluzí atd., atd.

Jak tedy vidíš ve stávající situaci úlohu /své/ osobnosti v dějinách?

Heleďte, já jsem schopen smířovat hádající se disidenty a hádajícími se nedisidenty, jsem schopen trvale fungovat jako ten, co hledá konsensus, co urovnává spory a tak dále. A v jistou chvíli, kdy to nepůjde, kdy na to nebudu stačit, tak se na to vykašlu a jdu od toho. Já nejsem anděl ani pánbůh a nemám žádné nadlidské ani herkulovské schopnosti. Já nezměním tento národ, já nezměním tuto opozici, já jsem prostě ochoten sloužit tak dlouho, dokavad jsem schopen. Až nebudu schopen, no tak prostě té věci sloužit nebudu. Ale jedno vím: že té společnosti... že jsem schopen smířovat lidi a sbírat je a řešit konflikty až po tu mez, kdy nebudu muset říct něco jiného, než co si myslím. Ve chvíli, kdy by konsensus znamenal zpronevěru sobě samému a svému přesvědčení, končím, protože jinak bych vstoupil přesně na ten terén, na kterém se nechci octnout.

/září 1989, otázky kladl Ivan Lempert/

PŘEVZATO :

P R O I N F O R M A C I /zahraniční komentáře -
reportáže - rozhovory/

BUDOUCNOST SOCIALISTICKÝCH ZEMÍ

/The Wall Street Journal/

Americký list The Wall Street Journal uveřejnil článek amerického velvyslance v Rakousku Henryho Grunwalda o příčinách neúspěchů při budování socialismu, kde se zamýšlí nad budoucností socialistických zemí, zdůrazňuje, že reformy k ozdravení situace nepostačí a zároveň varuje kapitalismus před samolibostí.

Znal jsem kdysi člověka, jenž se domníval, že Západ je odsouzen k záhubě nebo téměř k záhubě. Bylo to v padesátých a v šedesátých letech. Byl přesvědčen, že nebudou-li se západní dekadentní demokracie velmi snažit, bude komunismus dozejista triumfovat. Komunismus, napsal, "člověka vyzývá, aby svými činy dokázal, že je vrcholným dílem stvoření." Je to velice praktická představa. Nástroje, jimiž se dá přeměnit v realitu, jsou po ruce - jsou to věda a technika... První příkazní věta v komunistickém manifestu, ale v prvních větách učebnice fyziky: "Veškerý pokrok lidstva až do dnešního dne vyplývá z provádění pečlivých měření."

Autorem těchto řádků byl Whittaker Chambers, jeden z protagonistů v dnes všeobecně zapomenutém Hissově případě. Byl jsem přítelem Chamberse, člověka velmi složitého a svízelného, bývalého komunisty, jenž považoval za své poslání varovat svět před komunistickým nebezpečím. "nozí pokládali jeho názory za příliš apokalyptické. Avšak až na jeho poněkud melodramatický styl se jeho úsudek podstatně nelišil od úsudku mnoha dalších, kteří rovněž věřili, že komunismus je na vítězném pochodu. Hrozba vznášející se nad západní Evropou, to je vyhlídka, že Itálie a Francie "propadnou" komunismu, byla brána velmi vážně.

Dnes se tato myšlenka zdá zcela fantastická. Po celém světě lidé poznávají, že komunismus, Chambersovými slovy, nemůže činit "pečlivá měření" - že chybně poměřil historii, ekonomiku a člověka samotného. Dnes víme, že krach komunismu

je jednou z velkých událostí naší doby.

Nestalo se to samozřejmě přes noc. Při ohlédnutí zpět můžeme vidět mnoho raných příznaků: přetrvávající neschopnost Sovětského svazu vyprodukovat potřebné množství potravin, podřadnost jeho průmyslové výroby navzdory významným úspěchům ve zbrojní technice a v kosmu; výbuchy v satelitních zemích; zrození tak zvaného eurokomunismu. A konečně jsme byli svědky, jak vlna sovětského expanzionismu byla zastavena v Afghánistánu. A především jsme byli svědky kontrastu mezi tím, jak se ekonomiky západních a asijských zemí dynamicky rozvíjely, zatímco sovětské hospodářství stále výrazněji zůstávalo pozadu.

Sovětská komentátora nabízejí různá vysvětlení pro krach komunismu:

- Teorii o ďáblu - ďáblem je samozřejmě Stalin, jenž, jak se říká, svedl revoluci z pravé cesty, a je nyní obviňován téměř ze všeho, co se od té doby nepodařilo /jde o jakýsi převrácený kult osobnosti/.

- Teorii menších ďáblů - menšími ďáblů jsou Stalinovi následníci /zejména Brežněv/, kteří jsou viněni z chamtivosti, korupce a neschopnosti.

- Teorii o špatném řízení, v níž se předpokládá, že teoreticky skvělý systém zničily chyby v řízení, zejména nadměrný centralismus.

Tato vysvětlení však nejsou dostatečně dobrá. Stalin je mrtev již 36 let. Kromě toho to byl právě systém, který ho vynesl nahoru a který toleroval i Brežněve. Podobně tak chyby s nadměrným centralismem a neefektivním plánováním nejsou náhodnými omyly řízení, ale důsledkem samotné filozofické podstaty systému.

Skutečné příčiny musíme hledat v komunistické představě o člověku a společnosti. Vysvitne pak, že Marx, třebaže kladl důraz na budoucnost, toužil po minulosti. V komunismu se snoubí přání zaručit pořádek a stabilitu, které neexistovaly od středověku.

Marx založil většinu svého intelektuálního systému na ekonomických silách, přesto však ekonomice v podstatě nerozuměl. Totéž lze říci o většině ostatních komunistických

teoretiků. Podivuhodně člověku připomínají monarchy, kteří po celý a dlouhý a pomalý vývoj kapitalismu nepochopili, co se děje. Ekonomické síly pro ně znamenaly daně, poplatky a obchod. Potřeboval-li někdo z nich peníze, zvýšil daně nebo si vypůjčil. Anebo se mohl uchýlit i k zoufalým opatřením, jako Ludvík XIV., jenž dal roztavit svůj stříbrný nábytek, aby přispěl k financování svých nekonečných válek. Značná část monarchů se domnívala, že je možno ekonomickým silám poručet - nerozpoznávali jejich nezávislý dynamismus. Téměř totéž bychom mohli říci o většině komunistických vládců.

Nejzávažnější mylná koncepce komunismu však souvisí s psychologií: nepochopil, čím jsou lidé motivováni. Vlastnictví bylo považováno za formu krádeže, místo, aby se na ně pohlíželo jako na objekt zdánlivě obecného instinktu. Zisk byl považován za pouhou kapitalistickou chtivost, nikoliv za nezbytnou pohnutku. Rovnost byla považována za univerzální ideál místo za dvojznačnou hodnotu. Dvojznačnou proto, protože třebaže většina lidí si přeje v určitém ohledu rovnost, nesnášejí rovnost vynucenou, která degraduje zásluhu, úsilí či šťastný úděl jednotlivce. Osobní svobodu považovali za buržoazní zlo, nikoliv za hlubokou lidskou potřebu. V klasické komunistické záměně byla svoboda vyměněna za rovnost - až na to, že v komunistické praxi se rovnost projevil jako klam.

Gorbaciov prohlásil, že komunismus má poslední šanci. Otázkou však je, zda komunismus postačí reformovat, či zda musí být nahrazen. Odpověď se rysuje stále jasněji.

Jame těchto vzrušení pokusy reformátorů přimísit do komunismu dostatečně ekonomických a politických svobod, aby se systém přiměl k "provozuschopnosti". Někteří reformátoři nyní hovoří velmi pochvalně o soukromém vlastnictví, zisku, simulech a tržních silách, jako by to byl kouzelný prostředek, a především, jakoby byly slučitelné s komunismem. Ve skutečnosti však odvrhují morální a intelektuální legitimitu systému.

Dokonce i na Západě byla v minulosti politická svoboda považována za nepřítelku efektivnosti a zajiště jame zažili významný hospodářský rozvoj i v nesvobodných státech.

Je však stále zřejmější, že to byla jen přechodná situace a že podstatnou podmínkou účinné ekonomiky je politická svoboda. Proto Polsko a Maďarsko, a do jisté míry i Sovětský svaz, se pustili do experimentů s pluralismem. Někteří z odvažnějších reformátorů chtějí nový řád, který by se pozoruhodně podobal sociální demokracii. Ve skutečnosti se snaží o pokojné odbourání systému, což bychom mohli nazvat "pokojnou kontrarevolucí".

Je to však nepravděpodobné. Kdybychom věřili, že se to může stát, museli bychom věřit v ochotu komunismu likvidovat sebe sama, což by bylo konečným stvrzením jeho neúspěchu.

Je bezmezně naivní předpokládat, jak činí mnoho lidí na Západě, že hospodářské a politické reformy jsou nevratné, protože Sověti se přece nemohou navrátit ke stalinismu". To však není ~~nikdy~~ jedinou alternativou ke Gorbačovově politice. Mnoho reforem by mohlo být zvráceno bez návratu ke stalinismu či dokonce k brežněvismu. Vypadá to spíše tak, jak jsou přesvědčeni Zbigniew Brzezinski a další, že většina komunistických zemí se bude jednoduše protloukat vývojem jen s některými reformami bez jakékoliv zásadní změny.

Při jednání s upadajícími komunistickými režimy potřebuje Západ tzv. dvoukolejné myšlení. Měli bychom povzbuzovat oprávněné změny v komunistickém světě a maximálně je podporovat, a měli bychom být připraveni na příležitosti, jež se nabízejí v kontrole zbrojení a snad i ve vývoji nového evropského řádu.

Zároveň však musíme pamatovat na to, že dnes ještě nemůžeme říci, jak až daleko tyto změny půjdou, či kam povedou. V oblasti obrany a zahraniční politiky je Gorbačovovo "nové myšlení" doposud do značné míry omezeno na sliby, i když některé z nich jsou opravdu udivující. Musíme realisticky hodnotit jeho slovy a činy. náš pragmatismus nakonec poslouží oběma stranám.

Zanikající říše mohou být nebezpečné. Zejména výbušná situace je ve východní Evropě. Konstatní otázkou je, jak by Sověti reagovali, kdyby se jim liberalizace vyklá z rukou a hrozil by rozpad bloku Varšavské smlouvy. Ani Gorbačov by to netoleroval. Je možné čekat naději, že jednoho dne tento pakt bude přežívat jen podle jména, zatímco východo-

evropské státy budou skutečně svobodné a neutrální. Zdaleka však není jasné, jak by se toho dalo dosáhnout.

Komunismus bude vést mnoho nelítostných ústupových bojů. Anení snadné nahradit zkrachovaný komunismus demokracií a tržním hospodářstvím: obojí se dá mimořádně těžko dosáhnout a udržet. Prinejmenším stejně pravděpodobnou alternativou jsou v těchto státech pravicové nacionalistické diktatury. Mohly by se vynořit jako reakce na reformní pokusy, které ve skutečnosti ještě zhoršily úděl spotřebitele.

Musíme si uvědomit, že krach komunismu automaticky nezajišťuje úspěch Západu. Stojíme před obrovskou intelektuální a politickou výzvou, abychom zlepšili svou vlastní společnost a současně abychom vyplnili prázdňý prostor po komunismu. V podstatě musíme pomoci vybudovat pomarkvistický svět.

Úpadek obliby komunismu v rozvojových zemích poněkud usnadní Západu vypořádat se s neschopnými či zkorumpovanými režimy, které se v minulosti mohly vymlouvat, že jsou jedinou zárukou proti komunistickému převratu. Přesto však v mnoha zemích tzv. třetího světa někteří stále pohlížejí na komunismus jako na mocnou zbraň proti nesnesitelným sociálním podmínkám, a někteří jako na prostředek, jak se dostat k moci. Úspěchy demokracie v poslední době však ještě nejsou nijak zajištěné.

I když se v přítomné době domníváme, že triumfuje demokracie a tržní hospodářství, je důležité nezapomínat, co vedlo ke vzniku komunismu na prvním místě. Navzdory tomu, že se toto hnutí později zvrhlo v těžce totalitní režimy, zrodilo se z humanistického idealismu a jako legitimní protest proti zlům raného kapitalismu. Dlouho před nástupem komunismu již Rousseau odsoudil "odporné lidi, kteří se opovažují utápět se v nadbytku, zatímco jiní umírají hlady." Tato kritika trvá přes zázraky prosperity, kterých jsme od té doby dosáhli. A nezmizí ani s úpadkem či dokonce se zánikem komunismu.

PŘEVZATO :

M L A D Á F R O N T A /18. listopadu 1989

P Á N E V P O D P O K L I Č K O U

NA SEVERU ČECH OPĚT PONOHLA TEPRVE ZMĚNA POČASÍ

Naše norma připouští jako zdraví nepoškozující normu obsahu kyslíčnicku siřičitého v krychlovém metru vzduchu 150 mikrogramů. V Kadani bylo tento týden naměřeno až 3000 mikrogramů. V Teplicích vyšli lidé do ulic a domáhali se toho zdánlivě nejobyčejnějšího - čistého vzduchu. Československý energetický dispečink vyhlásil pro hlavní znečišťovatele, působící v nejvíce postižených okresech, regulační opatření.

Stojíme na hřebenu Krušných hor. Vše kolem je zalité sluncem. Je úterý 14. listopadu. Idylka. Jen pahýly stromů dávají tušit, že je to idylka jenom zdánlivá. Vše pod námi vypadá jako šedožluté moře. Sáhá do nadmořské výšky 400 až 500 metrů a líně se převaluje. Tam, kde tušíme Tušimice, ze špinavého moře vyráží kužel sopečných plynů.

"Inverze se drží kolem čtyř set metrů nad terénem a brání rozptýlu škodlivin produkováných zdroji s komíny nižšími než 300 metrů," vysvětluje nám vedoucí experimentálního pracoviště Českého hydrometeorologického ústavu v Tušimicích RNDr. Josef Keder, CSc. Aspoled jsme spolu mluvili letos v lednu, kdy byly podmínky obdobné. "Tehdy to bylo horší, protože v inverzi byly i nevyšší komíny. Musel být nařízen nejvyšší stupeň regulace - A. Teď platí bččko, které se týká hlavně lokálních zdrojů znečištění. Od nás jde na základě zjištěných koncentrací oxidu siřičitého požadavek na regulaci do energetického dispečinku v Praze, a ten omezuje výkon elektráren."

Změnilo se něco za těch deset měsíců?

"Využíváme jinou statistickou metodu, která umožňuje pružnější reagování ^{než} ~~na~~ dříve používaný čtyřnadvacetihodinový klouzevý průměr. Ten byl o řád horší než naše nynější metoda."

Nemysleli jsme změny u vás, ale na množství exhalací.

"Situace se rozhodně nezlepšila."

Kolik máte měřících bodů?

"Čtrnáct ve třech liniích. Na horách, v pánvi mezi Krušnými horami a českým středohořím, tam je jich nejvíce, a

další jsou mimo značně znečištěné oblasti - v Litoměřicích, Podbořanech a Roudnici. Zhruba se dá říci, že sledujeme západ kraje a z Ústí nad Labem jeho východ - Teplice, Děčín, Ústí."

Měříte i koncentrace oxidu dusíku v ovzduší?

"Ne."

V kometaři Klub třicítkářů, uveřejněném v Ml. Č. srpna 1988, jsme v souvislosti se závazkem čs. vlády snížit do roku 1993 emise oxidu siřičitého o třicet procent proti stavu v roce 1980 napsali: Jde o obrovskou částku, kterou musíme zaplatit i jako daň nadměrné energetické spotřeby našeho hospodářství a podcenění ekologických dopadů v letech minulých. Vláda prohlásila, že zásadně se nebudou povolovat stavby nových objektů, u kterých nebude vyřešena ochrana životního prostředí, a že v širších souvislostech posoudí nadměrné spalování ekologicky závadného hnědého uhlí.

Nechceme být falešnými proroky, ale vše nasvědčuje tomu, že mezinárodně přijaté závazky, jejichž splnění by propělo především nám, nesplníme. V plánu na příští rok se místo omezení těžby uhlí a jeho spalování dokonce počítá s nárůstem o další t ř i m i l i ó n y t u n . Rezort paliv a energetiky si dál počíná jako všeovládající bumbrlíček, kterému jde pouze o tuny a megawatly. A nelze se mu divit, protože ostatní resorty pro snížení energetické náročnosti neudělaly nic. Slavně vítaná miliardová ekologická investice - odsířovací zařízení na elektrárně Tušimice II - neodsířila dodnes vlastně ani kubík vzduchu, nefunguje, a o celé koncepci tohoto díla lze vážně pochybovat. Přitom třeba Keramoprojekt se úspěšně podílí na ekologické stavbě u jiné elektrárny, ale ta leží v Západním Berlíně.

Hlavní dispečer čs. energetického dispečinku v Praze Otomar Strelka má nezáviděníhodnou pozici. Na jedné straně od něho odběratelé žádají stále více elektrické energie, na straně druhé ví, že zastává výstavba nových zdrojů a staré jedou takřka jako nedoraz se všemi nepříznivými důsledky na životní prostředí. K němu a jeho lidem přicházejí i požadavky na regulaci.

"Když jsme ze severu Čech dostali upozornění na nepříznivé klimatické podmínky, snížili jsme výrobu elektřiny v tom-

to prostoru o 460 megawattů. Od pondělí 17 hodin začal platit regulační stupeň B, který vyžaduje, abychom snížili výrobu o 500 megawattů. Změnšili jsme proto o 504 a v úterý ráno náš ředitel, docent inženýr Šulc, neřídil udělat vše pro to, aby se situace v pánevní oblasti nezhoršovala. To znamená snížit výrobu ještě víc, než nám ukládá regulační stupeň. Protože situace v bilanci elektrické energie je v současné době značně napjatá, museli jsme požádat o dodávku Maďarsko a připraveno bylo i Rakousko. Tím jsme mohli snížit výrobu o dalších 230 megawattů."

Kterých elektráren se to týkalo?

"Jedniček v Počeradech, Tušimicích a Prunéřově, dále v Ledvicích, zatímco Počerady II spalují méně sirnaté uhlí."

Toto opatření samozřejmě situaci výrazně nezlepší, ale alespoň ji nezhoršují. Ani pověsné a jako spása očekávané dobré rozptylové podmínky nejsou ničím celkově prospěšným. To jenom těžce zkoušená příroda uleví nejpostiženější oblasti, aby škodliviny roznese do většího prostoru. Ale zatím ještě pořád trvala inverze. Pomyslná poklička pevně přilehla nad těžko větratelnou pánevní oblastí severních Čech, ale i nad pražskou kotlinou, kde však k regulacím odpovědní pracovníci nepřistoupili, protože situace se již v pondělí zlepšila.

Neměnnost stavu, trpné očekávání, kdy zase příroda pokličku přiklopí, aby podusila lidi jejich vlastními výplodky, už nestačí. Občané mají dost letitého ujišťování, že se "něco udělá. Proto vyšli v Teplicích do ulic. Nečekali na povolení, ale obrátili se na své zástupce, představitele města. Zakročila Bezpečnost, aby obnovila pořádek, ale z chráněné budovy OV KSČ vyšel také vedoucí tajemník Antonín Váňa. Neschovával se za uniformy a s občany města se dohodl na pondělním dialogu o věci, která životně zajímá všechny.

Co je v požadavcích, které na Městském národním výboru v Teplicích předali demonstranti? - ptáme se tajemníka tohoto orgánu Antonína Adema.

"Celé se to dá shrnout do jedné věty: Rychlé řešení problému ovzduší."

Existuje?

"V dané situaci ne. Všichni odpovědní o tom, co se zde

děje, léte vědí, ale struktura našeho průmyslu se nemění, naopak elektrárny musí vyrábět stále více."

Co dělá město?

"V naší kompetenci jsou jenom dílčí řešení ke zlepšení ovzduší. Dokončujeme kompenzační opatření, jako jsou levné výlety za čerstvým vzduchem do hor, naše děti jezdí na dvakrát delší dobu do školy v přírodě než děti odjinud, dostávají zdarma svačinky."

Ale to jsou jenom drobné náplasti.

"Ano, bez rozhodných opatření na celostátní úrovni se situace nemůže zlepšit. Já od čtvrtka vidím z okna své kanceláře jenom do poloviny náměstí."

Bylo právě poledne v úterý a za okny bylo skutečně značně pošmurno. Nad oblastí Čech se zastavila brázda vysokého tlaku. Vysoký tlak však zabublal i v krvi místních obyvatel.

Co s námi takové koncentrace oxidu siřičitého, který měříme, a oxidu dusíku a dalších většinou neměřených škodlivin v ovzduší vlastně dělají? ptáme se hygienika hlavního města Prahy dr. Jiřího Soviny:

"Povím vám to jen stručně - jinak by to byl referát na hodiny. Postižené jsou především oslabené skupiny obyvatelstva, tedy děti, staří a nemocní. Škodliviny dráždí horní cesty dýchací, člověk je pak méně odolný vůči jiným nákazám. Oxid siřičitý má také negativní vliv na krvetvorbu a jeho působení může zpomalit růst a vývoj u dětí."

Slova hygienika potvrdil také vedoucí výzkumné skupiny hygieny ovzduší Institutu hygieny a epidemiologie z Prahy dr. M. Pulchart. Upozornil také, že při dlouhodobém působení oxidu siřičitého v koncentraci vyšší, než je 150 miligramů na metr krychlový, selhává funkce imunitního systému, při koncentraci vyšší, než je 500, v kombinaci s mikročásticemi prachu se bezprostředně zvyšuje úmrtnost lidí.

Okresní pediatr Chomutovska dr. Václav Marek měl trochu jasnější výhled z okna nemocnice než jeho okresní soused, tajemník MěstNV Adam. V Chomutově právě vysvitlo sluníčko - nicméně to, co nám řekl, optimističtější neznělo:

"V průběhu inverze naše děti začínají více kašlat a přibližně týden po tom, kdy vítr rozfouká mlhu, k nám do nemocnice začínají chodit s horečkami a záněty horních cest dýchacích."

Vysvětlujeme si to tak, že virové infekce snáze nasedají na poškozenou sliznici. Všeobecně se ví, že je unáš asi o jednu třetinu vyšší výskyt onemocnění horních cest dýchacích než je republikový průměr, studie doc. Marie Kučerové z Prahy vykazuje dokonce i vyšší výskyt genetických změn u dětí v Severočeském kraji. Každá inverze, i ta dnešní, samozřejmě ihned naplní nemocnici a musíme nejméně zdvojnásobit venkovní pohotovostní službu."

Keditelku první mateřské školy v Kadani Irenu Fišerovou jsme zastihli, právě když přijela s dětmi z Klínovce. "Stalo se to poprvé, kdy jsme při takovém ošklivém počasí odjeli s dětmi z města na celodenní výlet. V pondělí nám volali z národního výboru, že budou v úterý na osmou hodinu připraveny autobusy. Na horách bylo krásně, svítilo sluníčko a děti byly nadšené. V základní škole v Kovářské jsme měli připravený i oběd. Zítra jedeme znovu, do hor směřují na celý den všechny mateřské školy a některé jesle z Kadane. Ve čtvrtek už má být počasí lepší. Dříve jsme zůstávali celý den ve škole, pro děti je to samozřejmě jako za trest, přestože se snažíme jim promítat, hrát divadlo. Některé děti, když nad městem leží čepice, po ránu zvracejí, jsou plačtivější, chce se jim přes den spát. Ti oslabenější jsou samozřejmě nemocné. V pondělí máme odjet na školu v přírodě do kouta na Čumavě, a máme problém vůbec dát dohromady dostatek dětí."

"Ne, já jsem na demonstraci v pondělí nebyla," řekla nám předsedkyně okresního výboru SSM v Teplicích Jana Gabrielová. "Byl tam ale celý náš aparát, já zatím hledala nějaký návod nebo předpis, jak situaci řešit jinak než na ulici." Na náměstí ale byl Petr Hokr, tajemník OV SSM pro střední školy.

"Shromáždění teplických občanů podle mne vzniklo naprosto spontánně už v sobotu a pokračovalo i v neděli, kdy přišlo ještě víc lidí. V pondělí už přišli s konkrétními požadavky."

Stejně jako se vedoucí tajemník OV KSČ v Teplicích nabídl vést s občany o ekologické situaci města otevřený dialog, chopil se své role i SSM. Požadavky mladých jsou totiž totožné se zájmy starších generací. Okresní výbor SSM proto bude

pomáhat formulovat požadavky, organizovat jejich předání
na správné adresy. A hodlá se také dožadovat konkrétních
a hmatatelných odpovědí.

Marcela Pecháčková
Libor Ševčík.

Ahoj